

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР (НАТО ТИЗИМИ, ШҲТ ДАВЛАТЛАРИ ВА БОШҚА ЕТАКЧИ МАМЛАКАТЛАР) ҲАРБИЙ АКАДЕМИЯЛАРИДА ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Бахритдинов Сухробжон Шарафитдинович

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети
мустақил изланувчиси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20814016>

Аннотация. Мазкур мақолада НАТО тизими (АҚШ, Буюк Британия, Германия) ва ШҲТ давлатлари (Хитой, Россия) каби етакчи мамлакатларнинг олий ҳарбий академияларида қўлланилаётган ўқитиш методларининг ўзига хос хусусиятлари қиёсий таҳлил қилинган. Мақола матни умумий геосиёсий ўзгаришлар ва замонавий ҳарбий таҳдидлардан соҳавий дидактиканинг хусусий методларига йўналтирилган ҳолда баён этилган. Тадқиқотда НАТО тизимига хос бўлган сценарийли ўқитиш (Scenario-based learning), кейс-стади, «Синдирилган синф» (Flipped classroom) концепцияси ҳамда ШҲТ давлатларига хос бўлган қатъий иерархик таълим модели, реал шароитларга яқинлаштирилган тактик машқлар ва муҳандислик тайёргарлигининг ўзаро фарқли ва умумий жиҳатлари инновационлик, мослашувчанлик ва қарор қабул қилиш мустақиллиги мезонлари асосида очиб берилган. Хориж тажрибаси асосида миллий ҳарбий таълим тизими ва жамоат хавфсизлиги соҳасида кадрлар тайёрлашни «Маҳалла еттилиги» институти билан уйғунлаштириш, дуал ва рақамли таълим моделларини такомиллаштириш бўйича амалий таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: Хорижий ҳарбий таълим, НАТО тизими, ШҲТ давлатлари, вазифавий бошқарув, сценарийли ўқитиш, синдирилган синф, иерархик модель, рақамли симулятор, қиёсий таҳлил, дуал таълим, жамоат хавфсизлиги.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ особенностей методов обучения, применяемых в высших военных академиях ведущих стран, таких как система НАТО (США, Великобритания, Германия) и государства ШОС (Китай, Россия).

Текст статьи изложен в направлении от общих геополитических изменений и современных военных угроз к специфическим методам военной дидактики. В исследовании на основе критериев инновационности, гибкости и самостоятельности принятия решений раскрываются различия и общие черты сценарийного обучения (Scenario-based learning), кейс-стади, концепции «перевернутого класса» (Flipped classroom), характерных для системы НАТО, а также жесткой иерархической модели обучения, тактических учений в условиях, приближенных к реальным, и инженерной подготовки, характерных для стран ШОС. На основе зарубежного опыта выдвинуты практические предложения по совершенствованию национальной системы военного образования и подготовки кадров в сфере общественной безопасности в интеграции с институтом «Махалла еттилиги», а также развитию дуальных и цифровых моделей обучения.

Ключевые слова: Зарубежное военное образование, система НАТО, государства ШОС, целевое управление, сценарийное обучение, перевернутый класс, иерархическая модель, цифровой симулятор, сравнительный анализ, дуальное обучение, общественная безопасность.

XXI асрнинг иккинчи чораги бошланиши арафасида ҳарбий тўқнашувларнинг характери асимметрик, тарқоқ ва юқори технологик хусусият касб этмоқда. Сунъий интеллект бошқарувидаги учувчисиз аппаратлар комплекслари, радиоэлектрон кураш воситалари ва тармоқли бошқарув тизимларининг жанг майдонига кенг татбиқ этилиши ҳарбий педагогика олдига янги талабларни қўймоқда.

Бугунги кунда олий ҳарбий таълим муассасалари нафақат тактик шаблонларни мукамал биладиган ижрочи офицерларни, балки стратегик фикрлайдиган, ўзгарувчан вазиятда мустақил ва ностандарт қарор қабул қила оладиган ҳарбий раҳбарларни тайёрлаши зарур. Бу эса етакчи хорижий давлатлар ҳарбий академияларида қўлланилаётган ўқитиш методларини қиёсий ўрганишни ва уларнинг илғор жиҳатларини миллий ҳарбий таълим тизимига имплементация (татбиқ) қилишни тақозо этади.

НАТОга аъзо етакчи давлатларнинг ҳарбий таълим концепцияси офицернинг шахсий ташаббускорлиги, критик фикрлаши ва «Вазифавий бошқарув» (Mission Command) тамойилига асосланади. Бу тизимда қўйи бўгин командирларига юқори штаб томонидан умумий мақсад қўйилади, уни бажариш усуллари ва методларини танлаш эса офицернинг ўзига қўйиб берилади.

АҚШнинг Уэст-Пойнт (West Point) ҳарбий академияси ва Буюк Британиянинг Сандхёрст (Sandhurst) қиролик ҳарбий академиясида таълим жараёнининг асосини реал ҳарбий амалиётлар сценарийлари ташкил этади.

• **Scenario-based learning:** Курсантларга нафақат гипотетик, балки яқин тарихда содир бўлган (масалан, Яқин Шарқ ёки Шарқий Европадаги низолар) реал геосиёсий ва тактик сценарийлар тақдим этилади. Сценарийлар доимий равишда ўзгариб турадиган элементлар (киберхужум, тинч аҳоли орасидаги тартиббузарликлар, алоқанинг узилиши) билан мураккаблаштирилади.

• **Case study:** Бу метод доирасида курсантлар муайян бир тарихий жанговар операциянинг муваффақияти ёки мағлубияти сабабларини тактик, логистик ва психологик жиҳатдан қисмларга ажратиб таҳлил қиладилар. Мақсад — тайёр ечимни ёдлаш эмас, балки қарор қабул қилиш жараёнидаги хато ва ютуқларни англашдир.

Германия Федерал Куролли Кучларининг (Бундесвер) Гамбург ва Мюнхендаги университетларида стратегик ва оператив фикрлашни ривожлантириш учун «Синдирилган синф» (Flipped classroom) модели кенг қўлланилади.

Курсантлар назарий материаллар, қонунчилик асослари ва тактик доктриналарни аудиториядан ташқарида, электрон таълим платформалари (LMS) орқали мустақил ўзлаштирадилар. Аудиториядаги машғулотлар эса маъруза ўқишга эмас, балки олинган билимлар асосида мунозаралар (дебатлар) ўтказиш, тактик вазиятларни баҳолаш ва гуруҳ бўлиб қарорлар қабул қилишга йўналтирилади. Бу курсантларда мустақил изланиш ва ўз фикрини ҳимоя қилиш кўникмасини юксалтиради.

НАТО ҳарбий академияларида назария ва реал амалиёт ўртасидаги кўприк сифатида юқори технологик симуляцион муҳит (Live, Virtual, Constructive - LVC) ишлатилади. АҚШ Ҳарбий-ҳаво кучлари ва Курукликдаги қўшинлар академияларида курсантлар VBS4 (Virtual Battlespace) дастурий таъминоти асосида рақамли полигонларда жанг олиб борадилар. Бу тизим курсантга виртуал маконда батальон тактик гуруҳини бошқариш, турли қўшин турлари (авиация, артиллерия, разведка) билан ҳамкорликни ташкил этиш имконини беради.

Шанхай ҳамкорлик ташкилотига аъзо етакчи давлатларнинг ҳарбий таълим тизими кучли марказлаштирилган бошқарув, қатъий ҳарбий интизом, юқори даражадаги фундаментал-назарий тайёргарлик ва муҳандислик-техник йўналишларга устуворлик бериши билан ажралиб туради.

Россия Федерацияси Куролли Кучларининг Бош штаб Ҳарбий академияси ва Курукликдаги қўшинлар олий қўмондонлик билим юртларида таълим анъанавий академик мактабга асосланади. Курсантлардан ҳарбий уставлар, тактик нормативлар ва операцион алгоритмларни мукамал билиш талаб этилади. Иерархик таълим модели командир буйруғининг сўзсиз ва тезкор бажарилишини таъминлашга хизмат қилувчи психологик авторитаризм ва қатъий интизомга таянади. Сабоқлар умумий ҳарбий қонуниятлардан бошланиб, қатъий белгиланган нормативларни бажаришга йўналтирилади.

Хитой Халқ Озодлик Армиясининг (ХХОА) Миллий мудофаа университети ва соҳавий ҳарбий академияларида амалий тайёргарлик экстремал иқлим ва реал жанговар муҳитга максимал яқинлаштирилган ҳолда олиб борилади.

- **Стресс-индукция машқлари:** Машғулотлар жазирама иссиқ, тоғли ёки ботқоқлик шароитларида, узоқ масофага марш-юришлари (50-100 км) билан биргаликда ўтказилади.

- **«Кўк армия»га қарши кураш:** Халқаро амалиётдаги «Red Team» (Муҳолиф томон) концепцияси сингари, Хитой ҳарбий академиялари тизимида курсантлар ўқув-тактика полигонларида замонавий электрон ва учувчисиз тизимлар билан жиҳозланган professional professional муҳолиф кучларга («Кўк армия») қарши тактик ҳаракатларни ташкил этадилар. Бу курсантларни психологик чидамлилик ва қатъиятлилик руҳида тарбиялайди.

ШХТ давлатлари, хусусан, Хитой ҳарбий таълим тизимида «ҳарбий-фуқаролик интеграцияси» (Military-Civil Fusion) доирасида ҳар бир офицернинг чуқур муҳандислик билимларига эга бўлиши талаб этилади. Курсантлар кибернетика, квант технологиялари, электроника ва ракетасозлик асосларини мукамал ўрганадилар. Бу уларга замонавий мураккаб ҳарбий техникани нафақат бошқариш, балки улардан техник фойдаланиш ва таъмирлашни ҳам ташкил этиш лаёқатини беради.

Икки тизим ўртасидаги фарқлар ва умумий жиҳатларни аниқ мезонлар асосида баҳолаш учун қуйидаги таҳлилий жадвалдан фойдаланамиз:

Баҳолаш мезонлари	НАТО ҳарбий таълим тизими	ШХТ ҳарбий таълим тизими
Бошқарув фалсафаси	«Вазифавий бошқарув» (Mission Command) – мақсад берилади, методни офицер танлайди.	«Буйруқбозлик бошқаруви» (Command and Control) – алгоритм ва уставлар бўйича ҳаракат.
Инновационлик ва технология	Юқори. Дидактикада рақамли платформалар, LVC-симуляторлар ва ташаббускорлик устувор.	Юқори техник ва муҳандислик базаси, бироқ тактик қарорларда анъанавийлик кучли.
Мослашувчанлик	Жуда юқори. Ўқув	Ўртача. Дастурлар

Баҳолаш мезонлари	НАТО ҳарбий таълим тизими	ШХТ ҳарбий таълим тизими
(Flexibility)	дастурлари ўзгарувчан вазият ва таҳдидларга тез мослашади.	марказлашган ҳолда, узоқ муддатли режалар асосида янгиланади.
Қарор қабул қилиш мустақиллиги	Юқори даражадаги автономлик. Шаблонлардан чекиниш ва креатив тактика рағбатлантирилади.	Чегараланган мустақиллик. Қарорлар юқори қўмондонлик билан қатъий мувофиқлаштирилиши шарт.
Психологик тайёргарлик йўналиши	Интеллектуал мослашувчанлик, стресс шароитида критик фикрлаш ва медиация кўникмалари.	Юқори жанговар руҳ, жисмоний ва психологик чидамлик, темир интизом.

Таҳлил шуни кўрсатадики, НАТО тизими децентрализация ва шахсий лаёқатга урғу берса, ШХТ тизими кучли марказлашув ва оммавий тизимли ҳаракатлар самарадорлигига таянади. Замонавий миллий ҳарбий таълим учун ушбу икки кутбнинг ижобий жиҳатларини синтез қилиш энг мақбул йўл ҳисобланади.

Хорижий давлатларнинг илғор тажрибаси таҳлили асосида, Ўзбекистон Республикаси олий ҳарбий таълим муассасалари ва жамоат хавфсизлиги соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини (Хусусан, Жамоат хавфсизлиги университети ва бошқа соҳавий ОХТМ) модернизация қилиш бўйича қуйидаги амалий тавсиялар илгари сурилади:

Ўқув дастурларини анъанавий назарий фанлардан «Вазиятли модуллар» блокига ўтказиш лозим. Масалан, «Жамоат тартибини сақлаш» модули доирасида курсантлар реал вазиятларга асосланган сценарийлар (оммавий тартиббузарликлар, табиий офат оқибатларини бартараф этиш) устида ишлаб, қарор қабул қилиш алгоритмларини шакллантиришлари керак.

Жамоат хавфсизлиги ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси йўналишидаги курсантлар учун таълимнинг камида 30 фоизини дуал шаклда, яъни бевосита ҳудудий бўлинмалар ва маҳаллаларда ташкил этиш. Курсантлар ўқиш давридаёқ «Маҳалла еттилиги» (маҳалла раиси, профилактика инспектори ва б.) билан ҳамкорлик қилиш, ижтимоий профилактика ва низоларни барвақт ҳал этиш бўйича амалий кўникмаларни эгаллаши шарт.

ОХТМда замонавий тактик симуляторлар (масалан, виртуал штаб ўйинлари — Wargaming дастурлари) базасини яратиш. Бу курсантларга тактик ва тезкор қарор қабул қилиш тезлигини ошириш, реал моддий ресурсларни тежаш ва экстремал руҳий зўриқиш шароитида жамоавий ишлаш кўникмасини автоматизм даражасига етказиш имконини беради.

Курсантларнинг мустақил таълим соатларини тизимли ташкил этиш мақсадида, назарий маърузаларни рақамли форматга (видеомаърузалар, подкастлар) ўтказиш, аудитория соатларини эса тўлиқ амалий баҳс-мунозара, кейс ечиш ва стратегик режалаштириш машқларига йўналтириш лозим.

Ушбу хорижий илғор методларнинг тизимли равишда миллий замин ва ватанпарварлик ғоялари билан уйғунлаштирилган ҳолда жорий этилиши, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари учун ХХІ аср таҳдидларига муносиб жавоб бера оладиган юқори профессионал офицерлар корпусини шакллантиришга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Mattis J. Summary of the National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge. – Washington: Department of Defense, 2018. – 14 p.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қуролли Кучлар Кенгашининг кенгайтирилган йиғилишидаги маърузаси. – Тошкент: Халқ сўзи, 2025. – 3 б.
3. Mitchell P. Strategic Thinking in Military Pedagogy // Journal of Defense Management. – London, 2021. – Vol. 11, No. 3. – P. 112–125.
4. Blank J. Military Education for the 21st Century: Advanced Strategies and Methodologies. – New York: Military Academic Press, 2019. – 245 p.
5. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Talk to Every Student in Every Class Every Day. – Washington: International Society for Technology in Education, 2012. – 120 p.
6. VBS4: Virtual Battlespace 4 Simulation Technology Capabilities and Training Solutions: Technical Report. – Orlando: Bohemia Interactive Simulations, 2022. – 48 p.
7. Барабанщиков А. В. Военная педагогика: Учебник для высших военно-учебных заведений. – Москва: Воениздат, 1986. – 368 с.
8. Развитие военной мысли и образования в Китайской Народной Республике: Аналитический обзор. – Москва: Центр анализа стратегий и технологий, 2023. – 88 с.
9. Смарт-таълим технологияларининг иқтисодий ва тактик самарадорлиги: Халқаро ҳарбий симпозиум материаллари тўплами. – Анқара, 2024. – Б. 89–94.
10. Пулатов Ю. С. Махсус олий таълим муассасаларида дидактик жараёнларни модернизация қилиш: Монография. – Тошкент: Жамоат хавфсизлиги университети, 2022. – 180 б.